

İran'da Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan Dönemi: Beklentiler, Zorluklar, İhtimaller - Gülriz Şen

İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin 19 Mayıs'ta geçirdiği helikopter kazasında hayatını kaybetmesinin ardından yapılan seçimleri ikinci turda oyların yüzde 54'e yakını alan reformcu aday Mesud Pezeşkiyan kazandı. Reformcu Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin kabinesinde önce Sağlık Bakanı yardımcısı (1997-2001) daha sonra Sağlık Bakanı görevlerini üstlenen (2001-2005) Dr. Pezeşkiyan 2006'dan itibaren İran Meclisinde Tebriz milletvekili olarak görev yaptı. 2021'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine başvurusu Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından geri çevrilen Pezeşkiyan'ın 2024 Meclis seçimlerine katılımı da başlangıçta aynı konsey tarafından reddedilmiş ancak Dini Lider Hamaney'in referansı ile seçimlere katılabildi. Türk kimliğini sıklıkla vurgulayan Pezeşkiyan, seçimlerde etnik azınlıkların, kadınların, gençlerin

desteğini alarak İnan'da yeni d6nemin kapılarını araladı.

İnan siyasetinde hem sűrpriz hem olađan geliřmeler

Cumhurbaşkanı Reisi'nin apansız vefatı İnan siyaseti için beklenmedik bir gelişmeydi. Reisi, mevcut rehber Ali Hamaney'in vefat etmesi durumunda İnan siyasetinin en űst mertebesi olan rehberlik makamı için [adı sıklıkla geçen isimlerden biriydi](#). Anayasa'nın 131. maddesi uyarınca 6lűműnűn ardından yeni cumhurbaşkanını belirlemek için seçimlerin elli gűn içinde yapılması gerekiyordu. Reformcu ve pragmatik cenahları seçimlerde halkın teveccűhűnű alabilecek adaylar ile yarıřmaktan alıkoyan műesses nizamın bu kez reformcu siyasetçi Pezeřkiyan'ın adaylıđını onaylaması ve seçimlerde yarıřmasına izin vermesi de bařka bir sűrpriz oldu.

Esasen bu seçimlerin en bűyűk bilinmeyi, 2022'de gerçekleřen Mehsa Jina Amini protestoları ile yařanan derin meřruiyet krizinin ardından seçmenlerin oy kullanıp kullanmayacađı, bir bařka deyiřle seçim boykotunun nasıl iřleyeceđiydi. İnan'da gerek 2020'deki Meclis seçimleri gerekse 2021'de műesses nizamın İbrahim Reisi'nin kazanması için her tűrlű 6nlemi aldıđı Cumhurbaşkanlıđı seçimlerinde katılım oranı dűřűřteydi. 2024 yılının řubat ayında gerçekleřen Meclis seçimlerinde de bu eđilim devam etti ve katılım yűzde 41'de kaldı.

Reisi'nin beklenmedik vefatı ile takvimi değişen yeni Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 28 Haziran'daki ilk turu da beklenildiği űzere dűřűk katılımı gerçekleşti. Kayıtlı seçmenin yűzde 60'ına yakını sandıkları boykot etti. Reformcu seçmen ilk turda reformcu bir adayın varlığına rağmen sandıklara gitmedi. Muhafazakâr cenahın iki gűclű adayı Muhammed Bakir Kalibaf ve Said Celili ise muhafazakâr oyları b6lmeğe paahasına yarıştı. Ortaya çıkan tablo ismi yolsuzluklara karışan Kalibaf için bir hezimet olurken, seçimin Pezeřkiyan ve Celili arasında geçecek ikinci tura kalması radikal duruşu ve politikalarıyla bilinen Celili'ye karşı reform yanlısı seçmenlerin katılımını arttırdı. 5 Temmuz'daki ikinci tura, ilk turda oy kullanmayan altı milyona yakın seçmen katıldı ve b6ylelikle katılım yűzde 50 bandına yaklaştı. Yine de bu oran 2021'de Reisi'nin yarıştığı seçimlerin altında

kaldı ve halkın sandığa ve sisteme olan güvensizliğinin devam ettiği görüldü.

Bu bağlamda, İran siyasetindeki beklenmedik gelişmelere bir yenisini daha eklemek gerekiyor. Zira son seçimlerin en şaşırtıcı özelliklerinden birisi muhafazakâr cenaha oy veren seçmenlerin düşük katılımı oldu. İlimli muhafazakâr seçmenin oylarının bir kısmının da radikal aday Celili yerine Pezeşkiyan'a gittiği görülüyor. Böylelikle İran'da katılımın yoğun olmadığı seçimleri muhafazakarların kazanma döngüsü 5 Temmuz'da kırıldı. Reformcu seçmenin radikal politikaları ile bilinen Said Celili karşısında sisteme karşı tüm hoşnutsuzluklarına rağmen Mesud Pezeşkiyan'a yönelmesi İran'da bundan birkaç ay öncesine kadar öngöremeyeceğimiz reformcu bir siyasetçiyi Cumhurbaşkanlığına taşıdı.

Yeni Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan'ın zorlu yolu

Mesud Pezeşkiyan'ın seçim zaferi, İran'da siyasi, iktisadi, toplumsal ve jeopolitik krizlerin iç içe geçtiği bir konjonktürde karşımıza çıkıyor. Bu bakımdan, Pezeşkiyan'ın seçimleri kazanmasının ardından X'te yayınladığı "[beni yalnız bırakmayınız](#)" mesajı, yeni cumhurbaşkanının muhafazakarların sistemin kırmızı çizgilerini hatırlatan baskısı, ülkenin iktisadi ve siyasi sorunları ile kendisine oy veren seçmenin beklentileri arasında yürüyeceği zorlu yol düşünüldüğünde gayet anlaşılır.

Anımsanacak olursa, İran-İsrail ilişkileri Hamas'ın 7 Ekim saldırıları ve akabinde başlayan Gazze Savaşı nedeniyle iyice gerilirken, Nisan ayında karşılıklı misillemeler ile artık gölgede seyredemeyecek açıktan [bir savaşın eşiğine geldi](#). Bu gerilimle eş zamanlı devreye giren Nur Planı ile hükümet zorunlu örtünmeye riayet etmeyen kadınlar üzerinde gözetim, denetim ve baskısını arttırdı. Hükümetin bu adımıyla müesses nizamın toplumsal cinsiyet rejimini adeta "[kadınlara karşı savaş açarak](#)" [dayatmaya çalıştığı ifade ediliyor](#). Üstelik hükümet zorunlu örtünme planını uygularken sadece kolluk güçlerinden değil yüz tanıma teknolojisine sahip yapay zekâ ile çalışan gözetim mekanizmalarından da istifade ediyor.

ABD, Trump yönetiminin 2018'de çekildiği nükleer anlaşmaya tüm umutlara rağmen Biden döneminde de geri dönmedi. Bu süreç bir yandan İran'a yönelik yaptırımların halk üzerindeki olumsuz etkisini arttırırken bir yandan da İran'ın nükleer programında daha önce erişemediği bazı teknik ilerlemeleri beraberinde getirdi ve Tahran'ı karar verdiği takdirde atom bombası inşa etmeye daha da yaklaştırdı. Yaptırımların yükü altında orta sınıf hızla yoksullaşırken, güvencesiz koşullarda çalışan işçi sınıfının hoşnutsuzluğu ve grevleri de arttı. 2022 protestoları sonrasında özellikle Zahidan kenti ve etrafında etnik ve mezhepsel gerilimler devam etti.

Tüm bu koşullar altında İran'da 2024'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin çıkmaza sürüklenen siyasete ve devlet-toplum ilişkilerine yeni bir soluk getirip getirmeyeceği merak konusu. Müesses nizam açısından bakıldığında reformcu kimliğe sahip Pezeşkiyan gibi bir adayın seçimlere katılımı rejim ile seçmen arasındaki hasarın kontrolü ve sisteme güven ve aidiyetin yeniden tesisi için bir adım olarak karşımıza çıkıyor.

Pezeşkiyan'ın seçim kampanyası ve televizyon münazaralarında Dini Lider Hamaney'e olan bağlılığını ifade etmesi ve sistemin kırmızı çizgileri içinde kalarak çalışacağı intibasını önemle not etmek gerekiyor. Ancak Pezeşkiyan aynı zamanda reformcu kimliğine yaraşır biçimde kadınlar üzerinde giderek yoğunlaşan zorunlu örtünme baskısını hafifletme, internet üzerindeki kısıtlamaları kaldırma vaatlerinde de bulundu. [Kendisi Mehsa Amini'nin vefatının ardından sistemi cesur bir dille eleştirebilen ender siyasetçilerdendi](#). Seçim kampanyasında kullandığı "İran için" sloganı, 2022'deki protestolarda adeta ülke içindeki isyanın marşı haline gelmiş Şervin Hacipur'un eserine nazire yapıyordu. Pezeşkiyan tüm İran'ı birleştirme, barıştırma ve temsil etme gayesi ile siyaseti normalleştirme, İran ve ABD arasındaki nükleer meseleyi çözerek, İranlıları yaptırımlardan kurtarmaya talip oldu. Seçim sürecinde yanında nükleer anlaşmanın mimarlarından tecrübeli diplomat ve eski Dışişleri Bakanı Cevad Zarif vardı. Zarif, geçiş dönemini yürütecek Stratejik Konsey'in de başına geçti.

İran bir yandan hızla yeni hükümetin görevi devralmasına hazırlanırken, seçimlerden bu yana geçen süre zarfında ülkede reformcu bir atmosferin ve

beklentinin yayılmaması için yerleşik muhafazakâr kurumlardan baskı ve önlemlerin de devreye sokulduğu görülüyor. Seçimlerin hemen sonrasında Pezeşkiyan'ın ulusal ve uluslararası basın kuruluşları ile ilk basın toplantısı iptal edildi ve bunun yerine Dini Lider Hamaney ile beş saat süren uzun toplantıda kendisine özellikle hükümetin politikaları ve kabinede görev alacak bakanların seçilmesi hususunda kendisine [tavsiye ve uyarıların iletildiği belirtiliyor](#). Yine Dini Lider'in medyaya yansıyan demeçlerinde Pezeşkiyan'a İbrahim Reisi'nin yolundan gitme nasihati yeni cumhurbaşkanının siyasetine yön tayin etme girişimleri olarak karşımıza çıkıyor.

Dahası, seçim atmosferinin hemen ardından muhalifler üzerindeki baskının devam ettiği görülüyor. Pezeşkiyan'a yakın isimlerden akademisyen Muhsin Burhani'nin gözaltına alınması, Kürt emek aktivisti Şerife Muhammedi için idam kararının çıkması, Yeşil Hareketin ev hapsindeki liderlerinden Mir Hüseyin Musevi ve Zehra Rahnevard'ın kızları Zehra Musevi'nin el-Zehra Üniversitesi'ndeki işine son verilmesi toplumsal değişim talebinin baskılanacağına işaret eden çarpıcı örneklerden.

Dış politika düşünüldüğünde Pezeşkiyan yönetiminin bölgesel politikalarında bir değişim beklemek gerçekçi görünmüyor. İran'ın bölgesel politikaları uzun süredir Devrim Muhafızlarının sahadaki hakimiyeti ve pratikleri ile şekilleniyor. Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı bu bağlamda politika yapmaktan ziyade icracı konumda. Pezeşkiyan da Suriye Başkanı Esad ile yaptığı telefon görüşmesi ve diğer mesajlarında [hükümetin "direnışe" vereceği desteği teyit etti](#).

Bu dönemde değişikliğe en açık alan İran nükleer programı ile ilgili müzakereler olabilir. Zira seçimlerde ekonominin ve İran halkının yaptırım yükünden kurtarılması defaatle vurgulandı. Dış siyasette nükleer anlaşmayı kotaran ekibin ağırlık kazanması ve artık daha açıktan dillendirilen ABD ile doğrudan müzakere yaklaşımının en azından geçici bir anlaşma ile yaptırımların hafifletilmesine karşılık İran'ın nükleer programında bazı geri adımlar atmasını mümkün kılabilir.

Ancak elbette İran bir fanusta yaşamıyor ve tüm bu çetrefilli süreçlerin seyrinde ulusal bağlam kadar uluslararası ve bölgesel bağlam da önem arz ediyor. Bu bakımdan en kritik gelişmelerden biri Kasım ayında yapılacak ABD seçimlerinin sonucu olacak. Atlattığı suikast teşebbüsünün ardından Beyaz Saray'a geri dönme ihtimalinin kat be kat arttığı konuşulan Donald Trump ve kendisine Başkan Yardımcısı olarak seçtiği Senatör Vance'in katı İran-karşıtlığının da Pezeşkiyan'ın zorlu yoluna yeni taşlar döşeyeceği görülüyor. Fakat Biden yıllarından da beklediğini bulamayan İran kendisini yeniden Trump'lı yıllara hazırlayacaktır.

Dr. Gülriz Şen, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Gülriz Şen, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümünde, yüksek lisansını Jean Monnet bursiyeri olarak bulunduğu Belçika Katolik Leuven Üniversitesi Çatışma ve Sürdürülebilir Barış Programında tamamlamış; doktora derecesini ODTÜ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından almıştır. Akademik ilgi alanları arasında güncel Orta Doğu siyaseti, İran dış politikası ve küresel siyasette toplumsal cinsiyet konuları yer almaktadır. Gülriz Şen'in ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Ödülü ve Kalbiye Tansel Yayın Ödülü kazanan doktora çalışması, *Devrimden Günümüze İran'ın ABD Politikası: Tarihsel Sosyolojik Bir Analiz* adıyla kitaplaştırılmış ve 2016 yılında ODTÜ Yayıncılık tarafından yayınlanmıştır. Gülriz Şen'in İran-Türkiye ilişkileri, İran-Körfez İşbirliği Konseyi ilişkileri ve İran'da devlet-toplum ilişkilerinin ekonomi politiğine dair kitap bölümleri ve makaleleri de bulunmaktadır.

Bu yazıya atıf için: Gülriz Şen, “İran’da Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan Dönemi: Beklentiler, Zorluklar, İhtimaller”, Çevrimiçi Yayın, 19 Temmuz 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/07/19/iran-secimler-gs/>

Telif@*UIKPanorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.